

En gigant från stormaktstidens Sverige

Johannes Rudbeckius (1581–1646)

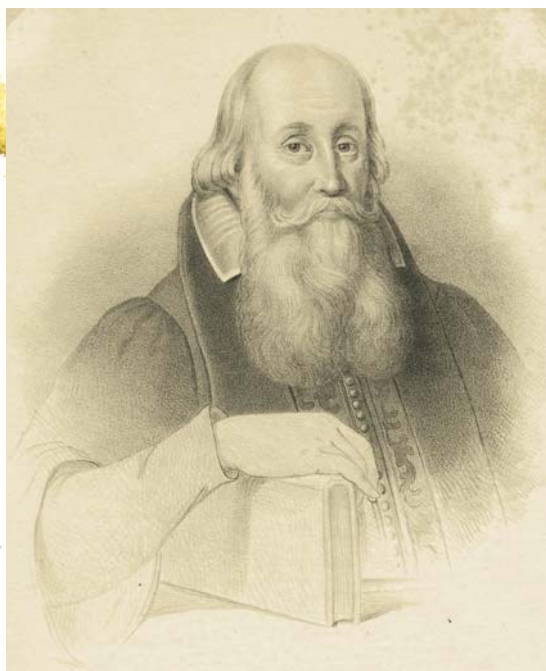

Foto: Nordiska museet

Johannes Rudbeckius var vår äldre stormaktstids kraftfullaste kyrkoman. Genom att hävda prästerskapets självständighet gentemot statsmakten råkade han tidvis i onåd. Han var en kraftfull predikant och författade lärda verk framför allt inom den aristoteliska logiken.

Johannes Rudbeckius föddes i Ormesta i Almby socken utanför Örebro. Ätten härstammar från Holstein och fadern kom till Sverige som "politisk flykting". Fadern, döttrarna och en son dog i pesten 1603.

Johannes lärde sig tidigt läsa med hjälp av sin äldre bror Petrus och båda skickades till Örebro skola. De bodde hos rektorn, Johannes Kempe. Han betydde mycket för bröderna liksom också

en nära släkting, Esbjörn Petri Bose som var kyrkoherde i Örebro.

När Johannes var 14 år studerade han och hans bror Petrus i Strängnäs i tre år, varefter de flyttade till Uppsala år 1598.

Som många andra studenter för Johannes Rudbeckius utomlands, närmare bestämt till Wittenberg, för att studera matematik. Redan vid 22 års ålder blev han erbjuden en professur i Tyskland men han ville tillbaka till Sverige. Året därpå

utnämndes han till professor i matematik i Uppsala. 6 år senare blev han professor i hebreiska och ytterligare två år senare i teologi.

Giganternas kamp

Samtidigt som Rudbeckius blev professor i hebreiska installerades också Johannes Messenius som professor i juridik. Dessa hade olika åsikter i mångt och mycket och det utvecklades till ett akademiskt gräl av stora mått. Dessa grupper utkämpade rena gatustrider så till sist ingrep Gustav II Adolf och manade till lugn. Striden accentuerades mellan dessa två "giganter" när universitetsrektor skulle utses. Rudbeckius fick fem av åtta möjliga röster medan Messenius fick en röst. Den 11 mars 1613 installerades Rudbeckius till universitetsrektor men mitt under hans tal stormade Messenius med sina beväpnade anhängare in i salen och han "spottade och skrijade i wädet". Rudbeckius fick veta att han var "en åsna, en narr, en galning". Bataljen slutade dock med endast krossade fönsterrutor. Till slut måste båda skiljas från universitetet.

Rudbeckius startar Sveriges första gymnasium

Rudbeckius blev Gustav II Adolfs hovpredikant och senare, år 1617, blev Rudbeckius vid den första doktorspromotionen i Uppsala

teologie doktor och samma år biskop i Västerås.

Det som Rudbeckius är mest känd för är grundandet av det första gymnasiet i Västerås år 1623, men han startade också den första flickskolan år 1632 som inrymdes i biskopsgården. I gymnasiet undervisade man i grekiska, hebreiska och dogmatik men också i matematik, mekanik, geografi och kronologi, vilka ingick i matematiklektorns uppgifter. Lektorn i etik undervisade dessutom i politisk och svensk lag och lektorn i fysik i naturvetenskap och medicin.

Många ansåg att standarden i Västerås gymnasium stod över Uppsala universitet.

Som biskop införde Rudbeckius strängare visitationer än vad som gjorts tidigare och visade ett starkt socialt patos i bekämpandet av vidskepelse, otukt och dryckenskap. Han lät bygga fattighus, sjukhus och barnhem och försökte hjälpa de arbetslösa. Genom hans försorg infördes folkbokföringen och han var därmed också befolkningsstatistikens verkliga grundare. Han arbetade i Västerås stift till sin död år 1646. En storslagen personlighet hade gått ur tiden.

Den mest berömde sonen är Olov Rudbeck som också kom att betyda mycket för den svenska kulturen.